

dan atası Vuhâza'ya (Uhâza) nisbetle Vuhâzî, Humus'ta doğup büyüdüğü için Hım-sî, sık sık Dimaşk'ta bulunduğu için Dimaşki, bütün Şam bölgesinde şöhreti yayıldığı için Şâmî nisbeleriyle anılmıştır. Genç yaşta tahsile başladığı anlaşılan Yahyâ b. Sâlih çeşitli ilim merkezlerinde Said b. Be-şîr el-Basrî, Muâviye b. Sellâm ed-Dimaşki, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd, Mâlik b. Enes, İsmâil b. Ayyâş, Derâverdi, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Bakıyye b. Velîd ve Hammâd b. Şuayb el-Kûfî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Mizzî, onun ders gördüğü ve kendilerinden rivayette bulunduğu elli yedi hocasının ismini zikreder (*Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 375-377). Yahyâ b. Sâlih sık sık Kûfe'de bulundu, Ebû Hanîfe ile talebelerinin ders halkalarına katıldı ve ehl-i re'yin görüşlerini benimsedi. Hocası Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den yakın ilgi gördü ve bir defasında onunla Mekke'den Kûfe'ye aynı bineği paylaşarak seyahat etti (İbn Asâkir, LXIV, 282). Fıkıh ilminde derinleşti ve geniş birikim sahibi oldu. Bazı konularda kendine has görüşleri bulunan Yahyâ b. Sâlih, hadis ilmi ve rivayetiyle meşguliyeti meslek edindiği halde ehl-i re'ye itibar etmesi yüzünden Vekî' b. Cerrâh ve diğer muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Rü'yet konusunda Cehmiyye'nin kurucusu Cehm b. Safvân ile aynı görüşü benimsemekle suçlandı. Kevsec diye anılan İshak b. Mansûr el-Mervezî de onun Mürcî olduğunu ve mezhebinin dâiliğini yaptığını ileri sürmüştür (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, X, 456).

Bu eleştiri ve suçlamalar yüzünden bazı kimseler Yahyâ b. Sâlih'in rivayetleri konusunda menfi kanaat belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel'in hadis derlemek amacıyla Humus'a geldiği, ancak Yahyâ b. Sâlih'ten hadis almadığı nakledilir. Bununla birlikte onun güvenilirliği konusunda olumsuz görüş bildirenle tanınmadığı gibi teziye ifadeleriyle övülmüştür. Yahyâ b. Maîn, İbn Sâlih'in sika, Ebû Hâtım Muhammed b. İdrîs er-Râzî ve İbn Ebû Hâtım sadûk, Ebû Avâne el-İsferâyînî hasenü'l-hadis bir râvi olduğunu söyler. İbn Adî onu Şam bölgesinin güvenilir âlim ve râvilerinden sayar. Ebû Ya'lâ el-Halîlî ise hadiste imam kabul edilen kimselerden rivayette bulunduğunu belirtir. Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb, Humus'a kadî tayin edildiğinde kendisine yardımcı olacak güvenilir birini tavsiye etmelerini isteyince Yahyâ b. Sâlih önerildi. Mizzî'nin kaydettiği elliden fazla râvisi ve talebesi arasında Yahyâ b. Maîn, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî, Ahmed b. Sâlih et-Taberî, Buhârî, Zühîlî, Ebû Hâtım Mu-

hammed b. İdrîs er-Râzî, Fesevî, Ebû Zûr'a ed-Dimaşki ve Osman b. Saîd ed-Dârimî gibi muhaddisin bulunması ve aleyhinde bir şey söylenmemesi onun güvenilirliği konusunda tereddüt bulunmadığını göstermektedir. Zehebî de güvenilir oldukları halde eleştirilen râvilerle dair eserinde Yahyâ'dan da bahseder ve ehl-i re'yin görüşlerini benimsediği için aleyhinde konuşulduğunu söyler (*Zikru esmâ'i men tüküllime*, s. 196).

Mu'tezilî görüşleri benimsemeyen fukaha ve ehl-i hadis ulemâsı üzerinde bas-kı uygulayan Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Yahyâ b. Sâlih'i Humus'a kadî yapmak için davet ettiği nakledilirse de onun bu görevi kabul edip etmediği bilinmemektedir. Yahyâ b. Sâlih, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*ını kendisinden dinleyerek nakleden râvilerden biri olup Nesâî dışında *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi onun rivayetlerine yer vermiştir. Kaynaklarda kendisinden özellikle râvilerin hayatı ve vefat tarihleriyle ilgili pek çok bilgi nakledilen Yahyâ b. Sâlih Humus'ta vefat etti. Onun rivayetlerinden oluşan bir cüz, Ebû Müshir'in *Nüşhatü Ebî Müshir* adıyla bilinen cüzü içinde diğer birkaç muhaddisin rivayetleriyle birlikte günümüze intikal etmiştir. Bu cüz Ebû Müshir'in eseri yanında (*Nüşhatü Ebî Müshir*, nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Tanta 1410/1989; Yahyâ b. Sâlih'in nüshası için bk. s. 51-70) Ebû Amr İbn Mende'nin *el-Fevâ'id* (nşr. Hallâf Mahmûd Abdüssemî', Beyrut 1423/2002, II, 107-129; Yahyâ b. Sâlih'in nüshası için bk. II, 121-128) adlı derlemesi içinde de yayımlanmıştır. Yahyâ b. Sâlih, senesinde kendisinin yer aldığı kırk bir rivayet içeren bu nüshadaki hadislerin büyük bir kısmını hocası Hammâd b. Şuayb el-Kûfî'den nakletmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Müshir, *Nüşhatü Ebî Müshir* (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Tanta 1410/1989, s. 51-70, ayrıca bk. neşreden giriş, s. 6-18; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 473; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-tarih*, I, 151, 206; Ebû Zûr'a ed-Dimaşki, *Tarih* (nşr. Şükrullah b. Nîmetullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, s. 284; Rabâî, *Tarihü mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, II, 491; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk* (Amrî), LXIV, 273-283; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 375-381; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, X, 453-456; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 408-409; a.mlf., *Tehzibü Tehzibü'l-Kemâl* (nşr. Mûs'ad Kâmil v.dğr.), Kahire 1425/2004, IX, 453-454; a.mlf., *Zikru esmâ'i men tüküllime fihî ve hüve müvassâk* (nşr. M. Şekkûr b. Mahmûd el-Meyâdîni), Zerkâ 1406/1986, s. 196; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, Beyrut 1404/1984, XI, 201-202; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 193-194.

MEHMET EFENDİOĞLU

YAHYÂ b. SELLÂM

(يحيى بن سالم)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm
b. Ebî Sa'lebe et-Teymî
(ö. 200/815)

Kuzey Afrika ve Endülüs'te kendisine ilk Kur'an tefsiri nisbet edilen âlim.

124 (742) yılında Kûfe'de doğdu. Kaynaklarda hayatından ziyade menkıbelerine yer verilir. Oğlu Muhammed'den nakledilen bir rivayete göre (İbn Nâcî, I, 240) öğrenimine Kûfe'de başladı. Babasının Basra'ya göç etmesi üzerine tahsiline bu şehirde devam etti. Hasan-ı Basrî'nin talebelerinden kıraat dersi aldı; daha sonra hadis ilmi ve hadis rivayeti üzerinde durdu. Dönemindeki kültür merkezlerini dolaşarak birçok âlimle görüştü. Ardından hadis râvileri arasında onun da adı zikredilmeye başlandı. 182'de (798) ticaret maksadıyla Mısır üzerinden Kuzey Afrika'nın ilim ve ticaret merkezi olan Kayrevan'a gitti. Kayrevan Ulucamii'nde tefsir dersleri verdi, tefsirini burada yazdı. Kayrevan halkı kendisine büyük ilgi gösterdi. Kısa bir müddet sonra çevresinde ilim halkaları oluşmaya başladı. Kayrevan'ın Abbâsî valileri Muhammed b. Mukâtil el-Akkî, İbrâhim b. Ağleb ve oğlu Ebû'l-Abbâs Abdullah b. İbrâhim döneminde bu şehirde yaşadı. Vali İbrâhim, Yahyâ'nın Mısır'dan dostu olan Leys b. Sa'd'ın talebesiydi; bu sebeple ona çok itibar etti (Ebû'l-Arab, s. 35; Ebû Bekir el-Mâlikî, I, 141; İbn Ebû'd-Dıyâf, I, 98-99).

Yahyâ b. Sellâm'ın güçlü bir hâfızaya sahip bulunduğuna dair pek çok rivayet vardır. Ebû'l-Arab'ın naklettiği bir habere göre torunu dedesinin duyduğu her şeyi ezberlediğini, hatta şarkı söylenen bir yerden geçerken şarkının hâfızasına yer etmemesi için kulaklarını tıkadığını söyler (*Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye*, s. 37). Mürcie'den olduğuna dair dedikodu çıkınca bunu kesinlikle reddetmiş, bu söylentiler kendisini yakından tanıyanlarca da yalanlanmıştır. Kayrevan Kadısı İsâ b. Miskîn'e Yahyâ ile ilgili görüşü sorulduğunda, "Hakkında dedikodu yapıldı, fakat Allah'a yemin ederim ki o bizden daha hayırlı idi" demiştir. Yahyâ b. Sellâm'a Mürcîlik isnat edilmesinin asıl sebebi, o dönemdeki yaygın mezhep taassubu, onun aslen Iraklı olması ve bazı Kayrevanlılar tarafından bir yabancı gibi görülmesidir. Bununla birlikte Kuzey Afrikalılar onu güvenilir bir âlim olarak tanımışlardır. Yahyâ b. Sellâm, Irak'tan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan coğrafyada yirmi dördü tâbiinden olmak üzere 360'tan fazla âlimle görüştü (Ebû Bekir

YAHYÂ b. SELLÂM

el-Mâlikî, I, 122). Bunlar arasında oğlu Muhammed, Hasan b. Dînâr, Hammâd b. Seleme, Hemmâm b. Yahyâ, İbn Ebû Arûbe, Bühlûl b. Râşid, İbn Ferrûh, İbn Lehîa gibi âlimler yer alır. Asbağ b. Ferrûh, Ebû Dâvûd Ahmed b. Mûsâ b. Cerîr ve daha pek çok Afrikalı âlim ondan rivayette bulundu. Yahyâ b. Sellâm, oğlu Muhammed'le birlikte Trablus ve Mısır yoluyla gittiği hac dönüşü sırasında Mısır'da hastalandı, 200 (815) yılının Safer (Eylül) ayı başlarında Fustat'ta vefat etti ve Mukattam mevkiinde Kayrevanlı muhaddis İbn Ferrûh'un kabri yanına defnedildi.

Eserleri. 1. Tefsîru Yahyâ b. Sellâm (nşr. Hind Şelebî, I-II, Beyrut 1425/2004). Eserden bazı parçalar günümüzde Tunus'ta olup bunlar tam bir Kur'an tefsiri meydana getirecek durumda değildir. Bununla birlikte mevcut kısımlar müellifin tefsirdeki metodunu belirlemeye yeterlidir. Eser genelde öncekilerin naklî tefsirlerine benzerse de Yahyâ b. Sellâm kendinden sonrakilere yeni metotlar verebilecek bazı tecrübelerle girişmiştir. Bu dağınık tefsir rivayetleri ya oğlu Muhammed veya Ebû Dâvûd Ahmed b. Mûsâ b. Cerîr (ö. 244/858) tarafından nakledilmiş, Muhammed babasının tefsirine bazı ilâveler yapmıştır. Endülüslü İbn Ebû Zemen'in bu tefsiri ihtisar etmiş (*Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-âzîz*, nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâse – M. Mustafa el-Kenz, Kahire 1423/2002), Ebû'l-Mutarîf el-Kanâzî diye bilinen Abdurrahman b. Mervân el-Kurtubî'nin de eseri ihtisar ettiği belirtilmiştir. **2. et-Teşârif: Tefsîrû'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve taşarrâfet me'ânih.** Kur'ân-ı Kerîm'in 115 kelimesinin vecihlerinin gösterildiği eser Hind Şelebî tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Nâşir eserin baş tarafına vücûh ve nezâire dair geniş bir tarihe koymuştur. Eserin, Yahyâ b. Sellâm'ın torunu Yahyâ b. Muhammed'e ait olduğuna dair kayıtlar varsa da Hind Şelebî, Yahyâ b. Sellâm'ın tefsiriyle yaptığı karşılaştırmalara dayanarak bunun torun Yahyâ'ya değil dede Yahyâ'ya aidiyetini ispatlamaya çalışmıştır. Kaynaklarda Yahyâ'nın hadise dair *Kitâbü'l-Câmî*, *İhtiyâr fi'l-kur'ât min tarîkî'l-âşâr* ve fıkıhla ilgili *Kitâbü'l-Eşribe* adlı üç eserinin daha bulunduğu zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Sellâm, *et-Teşârif: Tefsîrû'l-Kur'ân mimme'stebehet esmâ'ühû ve taşarrâfet me'ânih* (nşr. Hind Şelebî), Tunus 1400/1980, neşreden giriş, s. 67-86; Ebû'l-Arab, *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye* (nşr. Muhammed Ben Şeneb), Cezayir 1332/1914, s. 35-38; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, Kahire 1951, I, 122-124, 141;

İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmî'u beyâni'l-ilm*, Kahire, ts. (İdâretü't-tibâati'l-müniriyye), II, 148; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. M. Tâvî et-Tancî), Kahire 1372/1952, s. 53, 54; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 380-381; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzeheb*, Kahire 1351, s. 101; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 373; İbn Nâcî, *Ziyâdât 'alâ Me'âlimi'l-imân*, Tunus 1320, I, 240-243; II, 95-98; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 371; İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfû ehli'z-zamân*, Tunus 1963, I, 98-99; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 332; Sezgin, *GAS*, I, 39; İsmail Cerrahoğlu, *Yahyâ İbn Sellâm ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1970; Abdüsselâm Ahmed el-Kenûnî, *el-Medresetü'l-Kur'âniyye fi'l-Mağrib mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ İbn 'Atıyye*, Rabat 1401/1981, I, 135-137; Hind Şelebî, *el-Kur'ât bi-lfrîkiyye*, Tunus 1983, s. 151-184; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tünisiyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 101-105; Vesîle Bel'îd b. Hamde, *et-Tefsîr ve ittihâdâtühû bi-lfrîkiyye*, Tunus 1414/1994, s. 77-147; Hamadi Sammoud, "Un éxégète oriental en Ifriqiya: Yahyâ b. Sallâm", *IBLA*, XXXIII (1970), s. 227-242; G. Yver, "al-Kâiravân", *El (Fr.)*, II, 686.

İSMAIL CERRAHOĞLU

YAHYÂ-YI ŞİRVÂNÎ

(يحيى شرواني)

Seyyid Cemâlüddîn Yahyâ
b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şîrvânî
(ö. 870/1466)

**Halvetiyye tarikatının ikinci kurucusu,
süfi müellif.**

XIV. yüzyılın sonlarında Şirvanşahlar'ın başşehri Şamahî'da doğdu. Şîrvânî nisbesi yanında hayatının önemli bir kısmını geçirip vefat ettiği Bakû'ye nisbetle Bakûvî diye de anılır. Soyü İmam Mûsâ el-Kâzım'a dayanır. Babası Seyyid Bahâeddin ve ataları, Şirvanşahlar Devleti'nde nakîbüleşraf-lık vazifesini üstlenmişlerdir. Yahyâ-yı Şîrvânî tahsilini çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği Şamahî'da Şemseddin Ahîkesî, Kutbüddin es-Serabî ve Mevlânâ Tâceddin gibi âlimlerin yanında tamamladı. Bu sırada gördüğü bir rüya üzerine Şamahî'da faaliyet gösteren Halvetî şeyhi Sadreddîn-i Hiyâvî'ye intisap etti. Şeyh Sadreddin, vefatından sonra yerine Yahyâ-yı Şîrvânî'nin geçmesini vasiyet ettiği halde müridleri onun çok genç olduğu gerekçesiyle Sadreddin'in damadı Pîrzâde'nin etrafında toplandılar. Bunun üzerine Seyyid Yahyâ, Şamahî'dan ayrılmaya karar verdi. O sırada Şirvanşahlar Devleti'nin başında bulunan ve merkezi Bakû'ye taşıyan Sultan Halil (Halîlullah Han), Yahyâ'yı yeni başşehre davet etti ve burada inşa ettirdiği sarayın yakınındaki Keykubad Mescidi'ni ona tahsis etti. Böylece Halvetiyye'nin İslâm dünyasın-

Yahyâ-yı Şîrvânî'nin Şirvanşahlar Sarayı'nın arka avlusundaki türbesi

da yayılmasına kaynaklık edecek en önemli hankah onunla birlikte faaliyete geçmiş oldu. Seyyid Yahyâ'nın Bakû'de kırk yıldan fazla şeyhlik yaptığına dair rivayet (Mehmed Nazmi Efendi, vr. 8^b) doğru ise onun Bakû'ye gelişi 1420'den hemen sonra olmalıdır. Kaynaklarda Seyyid Yahyâ'nın vefatıyla ilgili 862 (1458), 867, 868 ve 869 (1465) gibi farklı tarihler verilmektedir. Bununla birlikte onun vefatının Sultan Halil'in vefatından dokuz ay sonra gerçekleştiği belirtilmiştir (Lâmîî, s. 575; Taşköpri-zâde, s. 272). Süyûtî, Sultan Halil'in ölüm tarihini 869 (*Nazmü'l-İkyân*, s. 110), İbn İyâs da Zilhicce 869 (Temmuz-Ağustos 1465) (*Bedâ'î'u'z-zühûr*, II, 431) şeklinde kaydettiğine göre Seyyid Yahyâ 870 senesinin Ramazan ayında (Nisan-Mayıs 1466) vefat etmiş olmalıdır. Kabri Keykubad Mescidi'nin kible tarafında inşa edilen sekizgen planlı türbe içerisinde yer almaktadır. Bu türbe günümüze kadar gelmiş olup halen Şirvanşahlar Saray Müzesi dahilinde bulunmaktadır. Seyyid Yahyâ'nın hankahı Esfaverî'nin 1501'de Bakû'yü zaptetmesi sırasında tahrip edilmişse de Sultan III. Murad zamanında Şirvan'ın Osmanlılar tarafından fethinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa burayı tamir ettirip girişine bir taçkayı yaptırmıştır. Şirvan mimari üslubundaki bu kapı halen ayakta olup Murad kapısı ve Şark darvazası adıyla anılmaktadır. Mescid, 1918'de Bolşevikler ve Ermeniler'in müslümanlara yönelik katliamları sırasında yakılmış, daha sonra etrafındaki kabirlerle birlikte ortadan kaldırılmıştır.

Yahyâ-yı Şîrvânî'nin tarikat silsilesi Sadreddîn-i Hiyâvî, Hacı İzzeddin Türkmanî, Ahî Mîrem Halvetî vasıtasıyla Halvetiyye'nin kurucusu Ömer el-Halvetî'ye ulaşır. Halvetiyye'de yedi isimle uygulanmakta